

Zawodoznawstwo jako istotny obszar problemowy pedagogiki pracy

Zawodoznawstwo to ważny, choć nie uformowany jeszcze dostatecznie dział pedagogiki pracy. Dlatego też stanowi zakres badań o coraz bardziej rosnącym znaczeniu praktycznym, jak również dotyczącym wielu problemów teoretycznych. Ta dziedzina nauki powstała głównie dla usystematyzowania i określenia pojęć, które funkcjonowały w obszarze pedagogiki pracy, ale były one rozmaicie i nieraz sprzecznie określane. Należały do nich m.in.: charakterystyka zawodowa, charakterystyka zawodu, opis zawodu, profil zawodowy, zawód, nomenklatura zawodów szkolnych itp. Istotne znaczenie miał również fakt, że wszystkie badania zawodowe powinny tworzyć teorię możliwie jednoznaczną tak, aby można było z niej korzystać w sposób wykluczający sprzeczne z góry stanowiska. W ten sposób narodziła się ogólnie przyjęta nazwa „zawodoznawstwo”, pod którą zgromadzone wcześniej pojęcia częściowo przeanalizowano, uporządkowano i określono¹.

Jednak sam termin „zawodoznawstwo” nie został jeszcze dotychczas dokładnie zdefiniowany. W literaturze przedmiotu pojęcia tego używa się najczęściej w ujęciu Stanisława Szajka w dwóch znaczeniach – wąskim i szerokim².

W znaczeniu wąskim zawodoznawstwo rozumiane jest jako wiedza o zawodach, a ujęte statystycznie obejmuje wyniki czynności badawczych i poznane prawdy odnoszące się do poszczególnych zawodów³.

Ta wiedza o zawodach, czyli znajomość zawodów dotyczy różnych odbiorców, których podzielić można na trzy zasadnicze grupy:

- 1) grupa pierwsza to osoby podejmujące decyzje o wyborze szkoły, zawodu lub poszukujące pracy, do których należą: uczniowie różnych typów szkół, podejmujący decyzje edukacyjno-zawodowe, wchodzący na rynek pracy absolwenci tych szkół, bezrobotni poszukujący pracy, osoby pragnące zmienić pracę;

¹ *Pedagogika pracy, problematyka i przegląd badań*, pod red. T.W. Nowackiego, Warszawa 1982, s. 75-76.

² S. Szajek, *System orientacji i poradnictwa zawodowego*, Warszawa 1989, s. 144-145.

³ S. Szajek, *Orientacja i poradnictwo zawodowe*, Warszawa 1979, s. 161, [w:] W. Rachalska, *Problemy orientacji zawodowej*, Warszawa 1987, s. 102.

- 2) grupa druga to pracodawcy poszukujący kandydatów do pracy;
- 3) grupa trzecia to osoby zatrudnione w różnych instytucjach świadczących pomoc w podejmowaniu decyzji dotyczących wyboru szkoły, zawodu i pracy – głównie doradcy zawodu i pośrednicy pracy⁴.

Tak rozumiane zawodoznawstwo (jako wiedza o zawodach) stanowi podstawę budowania charakterystyk i profili zawodowych występujących w gospodarce narodowej, umożliwia klasyfikację zawodów i specjalności, określa kierunki i programy kształcenia zawodowego, tworzy podwaliny orientacji zawodowej i poradnictwa zawodowego⁵.

W znaczeniu szerokim natomiast zawodoznawstwo rozumiane jest dwojako:

- 1) bądź jako interdyscyplinarny obszar wiedzy, zlokalizowany na pograniczu nauk społecznych, przyrodniczych i technicznych;
- 2) bądź jako ogół badań nad właściwościami i warunkami wykonywania zawodów, ich historycznym, społecznym i kulturowym znaczeniem, ich klasyfikacją, statystyką zawodową oraz ogólnymi problemami wyboru zawodu i przydatności zawodowej⁶.

Określone w ten sposób zawodoznawstwo jest więc nauką w znaczeniu funkcjonalnym i nauką w znaczeniu statycznym, a także obszarem teoretycznym. W znaczeniu funkcjonalnym obejmuje zespół czynności badawczych, w znaczeniu statycznym obejmuje zespół wytworów tych czynności (czyli zespół prawd poznanych). Jako obszar teoretyczny zawodoznawstwo syntetyzuje wyniki badań dyscyplin szczegółowych budujących własną teorię rozwoju zawodów, do których należą m.in.: psychologia, pedagogika, socjologia, a także nauki ekonomiczne, medyczne czy też techniczne.

Tadeusz W. Nowacki traktuje również zawodoznawstwo jako interdyscyplinarny obszar wiedzy znajdujący się na pograniczu wielu nauk i tak też najczęściej rozumiane jest to pojęcie. Autor opisuje je poprzez sprecyzowanie celu badań zawodoznawczych, którym jest „rozpoznanie dokładne zawodów, opracowanie obrazów poszczególnych zawodów z wielostronnych stanowisk: ekonomiczno-gospodarczego, pedagogicznego, psychologicznego, socjologicznego. [...] Główną treść opisu zawodu stanowi dokładne wyszczególnienie zadań, jakie wykonuje dany pracownik, a w związku z tym opisanie jego czynności, sprzętów, urządzeń, narzędzi, maszyn, którymi się posługuje, umiejętności i wiedzy, które powinien posiadać, a w konsekwencji określenie poziomu przygotowania ogólnego i zawodowego”⁷.

⁴ Por. K. Lelińska, *Zawodoznawstwo w planowaniu kariery*, Warszawa 2006, s. 12.

⁵ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 2005, wyd. IV, s. 82.

⁶ S. Szajek, *Orientacja i poradnictwo zawodowe...*, dz. cyt., s. 101.

⁷ T.W. Nowacki, *Zagadnienie poradnictwa i zawodoznawstwa*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1972, nr 4; W. Rachalska, *Problemy orientacji zawodowej*, Warszawa 1987, s. 102.

Celem zasadniczym tak pojętego zawodoznawstwa, który jednocześnie wyznacza jego zasięg i zakres, jest gromadzenie interdyscyplinarnej wiedzy o poszczególnych zawodach, a także badanie i ujawnianie podstawowych tendencji w zakresie przemian zachodzących w treściach i strukturze tych zawodów pod wpływem rozwoju nauki i techniki.

Tak więc w ujęciu szerszym zawodoznawstwo wykracza poza wiedzę o poszczególnych zawodach i jest traktowane jako obszar nauki prezentujący świat zawodów i ludzi w pracy zawodowej. Z tej perspektywy zawodoznawstwo zajmuje się m.in.:

- 1) definiowaniem pojęć i terminów związanych z zawodami i pracą zawodową;
- 2) tworzeniem i weryfikowaniem teorii opisujących rozwój zawodowy człowieka, wybór zawodu, zachowania człowieka w procesie pracy;
- 3) klasyfikowaniem zawodów wg różnych kryteriów;
- 4) wielostronnym analizowaniem zawodów ze względu na treść pracy w zawodzie oraz wymagania stawiane kandydatom do zawodów;
- 5) opisywaniem zawodów w różnych zakresach i dla różnych odbiorców tej wiedzy;
- 6) określaniem podstaw do ustalania zakresu wiedzy i umiejętności koniecznych do zdobycia kwalifikacji zawodowych (programy kształcenia w różnych zawodach);
- 7) badaniem podstawowych tendencji rozwojowych w zawodach zachodzących pod wpływem rozwoju nauki i techniki w różnych epokach; śledzeniem zmian w treściach i strukturze zawodów;
- 8) zbieraniem opinii społeczeństwa o zawodach w aspekcie ich poważania społecznego (badania hierarchii prestiżu zawodów);
- 9) gromadzeniem wiedzy o uczestnikach rynku pracy – pracodawcach oraz osobach poszukujących pracy⁸.

Reasumując przedstawione treści, stwierdzić można, że istotę zawodoznawstwa stanowią badania nad zawodem i pracą zawodową, a głównym jego zadaniem jest badanie analiza i opisywanie zawodów, ze szczególnym uwzględnieniem analizy czynności zawodowych, warunków pracy oraz badań pracowniczych⁹.

W literaturze przedmiotu spotkać się można jeszcze z innymi sposobami określania zawodoznawstwa, z których na szczególną uwagę zasługuje ujęcie tego zagadnienia według Augustyna Bańki, związane z funkcjonowaniem pojęcia „rynek pracy” i równowagą na rynku pracy.

Transformacje ekonomiczne i technologiczne ostatnich lat oraz gwałtowne zmiany, jakie w ostatnim czasie zaszły w polskiej gospodarce, polityce społecz-

⁸ K. Lelińska, *Zawodoznawstwo...*, dz. cyt., s. 12-13.

⁹ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki...*, dz. cyt., s. 104.

nej i szkolnictwie wszystkich szczebli, stały się przyczyną funkcjonowania pojęcia „rynku pracy”. Równowaga na rynku pracy jest niestety zjawiskiem bardzo rzadkim, a przyczyną takiego stanu rzeczy (niezależnie od samego braku pracy) są zaburzenia w strukturze zawodów w relacji do globalnych i lokalnych potrzeb gospodarki. Problem braku równowagi na rynku pracy stwarza konieczność ciągłego badania zmian w strukturze pracy i zawodów, prowadzenia działań pośredniczących między pracodawcami i pracownikami oraz prowadzenia działań doradczych mających na celu wzajemne zharmonizowanie ich potrzeb. W takim aspekcie zawodoznawstwo stanowi podstawę wszelkich skutecznych działań w kierunku realizacji postulatu pełnego zatrudnienia i równoważenia rynku pracy, a obok doradztwa zawodowego i pośrednictwa pracy stanowi ono fundament polityki pracy i polityki społecznej¹⁰. Dlatego też A. Bańka określa zawodoznawstwo jako skumulowaną i aktualizowaną wiedzę o:

- 1) zawodach i związanych z nimi pracach – zawodoznawstwo jest tu traktowane *sensu stricto* jako funkcjonalna wiedza o zawodach i pracach wykonywanych zawodowo i obejmuje następujące działania:
 - gromadzenie informacji dotyczących prac zawodów;
 - sprawdzanie danych i aktualizowanie opisów funkcjonalnych dobrze znanych i ugruntowanych zawodów;
 - badanie specyfiki zawodów i prac nowo pojawiających się na rynku pracy;
 - kalkulowanie i prognozowanie zmian na rynku pracy;
 - 2) metodach i strategiach badania rynku pracy, czyli sposobach pojawiania się jednych i zanikania innych zawodów, metodologii badania i mierzenia pracy, metodyce diagnozowania i prognozowania rynku pracy w różnych układach jak sektorowy, regionalny, lokalny;
 - 3) wykonawcach jako podmiotach pracy i zawodu, obejmującą psychologiczne prawidłowości wyznaczające zawodowe funkcjonowanie ludzi, a także o przygotowaniu zawodowym potencjalnych i realnych wykonawców pracy;
 - 4) pracodawcach jako podmiotach kreujących miejsca pracy, traktowaną jako informacja o zawodach i pracach z punktu widzenia potrzeb, oczekiwań, postaw i zachowań pracodawców;
 - 5) pracownikach jako podmiotach świadczących profesjonalną pomoc poszukującym pracy bądź zmieniającym lub wybierającym zawód;
 - 6) innych podmiotach rynku pracy jak działacze polityczni, samorządowi itp.
- Aby skutecznie sterować rynkiem pracy niezbędna jest wszechstronna wiedza we wszystkich wymienionych powyżej obszarach z perspektywy:
- zmian cywilizacyjnych, czyli zmian, jakie zachodzą w makroekonomii w skali świata, w ekonomii kraju, regionu, społeczności lokalnej;

¹⁰ A. Bańka, *Zawodoznawstwo, doradztwo zawodowe, pośrednictwo pracy. Psychologiczne metody i strategie pomocy bezrobotnym*, Poznań 1995, s. 18.

- zmian w mentalności ludzi jako podmiotów – uczestników rynku pracy, tj. zmian w mentalności różnych grup ludzkich, takich jak: młodzież, ludzie dorośli, niepełnosprawni, pracodawcy, ludzie bezpośrednio kreujący rynek pracy (politycy, działacze samorządowi, środków społecznego i masowego przekazu itp.);
- zmian w metodologii zbierania informacji o rynku pracy, prognozowania zapotrzebowania na pracę i zawody, kontrolowania stanu zatrudnienia i równowagi na rynku pracy¹¹.

W zbliżonym kontekście postrzegane jest zawodoznawstwo przez Waldemara Furmanka z tym, że stanowi ono również warunek racjonalizacji działań prognostycznych edukacji zawodowej. W istocie rzeczy zawodoznawstwo jest dla niego skumulowanym systemem wiedzy o:

- zawodach i związanych z nimi procesach pracy – realizując cele wynikające z deskryptywnej funkcji badań naukowych zawodoznawstwo opisuje zawody występujące w gospodarce w danym czasie, określa ich cechy swoiste pozwalające na ich systematykę, klasyfikację i porównywanie;
- mechanizmach występujących w procesach pracy zawodowej – prowadząc badania oraz analizy związane z przemianami zachodzącymi w tych procesach zawodoznawstwo obejmuje swoją refleksją warunki sprawnego funkcjonowania człowieka w procesach pracy, realizując tym samym eksplikacyjną funkcję badań naukowych;
- problemach związanych z wypracowywaniem metod i strategii badań rynku pracy oraz analiz zawodów, do których należą: metody porównywania i wartościowania wyników prac i procesów pracy zawodowej człowieka, metody diagnozowania i prognozowania rynku pracy, metody poznawania mechanizmów ewolucji zawodów, metody badania bezrobocia i innych zjawisk patologicznych w procesach pracy zawodowej człowieka – w tym sensie zawodoznawstwo realizuje cele wynikające z prakseologicznej funkcji badań naukowych;
- ludziach w jakimkolwiek zakresie powiązanych z procesami pracy zawodowej – zawodoznawstwo przyjmuje tu za podstawowy paradygmat swoich badań prymat człowieka nad pracą zawodową, interesując się pracownikiem jako podmiotem pracy, realizując przy tym wartościującą funkcję badań naukowych;
- realizując zadania wynikające z normatywnej funkcji badań naukowych, zawodoznawstwo formułuje dyrektywy i postulaty dotyczące wszystkich wyżej wymienionych sfer jej zainteresowania¹².

¹¹ Por. A. Bańka, *Zawodoznawstwo, doradztwo zawodowe...*, dz. cyt., s. 18-23.

¹² W. Furmanek, *Podstawy edukacji zawodowej*, Rzeszów 2000, s. 418-419.

Z powyższych analiz literatury wynika, że różnorodność określania obszarów wiedzy z zakresu zawodoznawstwa jest duża, niemniej jednak – w kontekście przygotowywania młodych ludzi do podejmowania decyzji zawodowej i edukacyjnej – zawodoznawstwo traktowane będzie jako obszar wiedzy, który obejmuje podstawowe wiadomości o zawodach i przygotowaniu do ich wykonywania¹³. Do zadań zawodoznawstwa uprawianego w szkołach w ramach preorientacji, orientacji zawodowej i szkolnej oraz poradnictwa zawodowego nie należy prowadzenie badań zawodoznawczych, lecz zapoznanie się z wynikami tych badań i rzetelne ich wykorzystywanie w procesie przygotowywania dzieci i młodzieży do wyboru zawodu i kierunku dalszego kształcenia.

Ten sposób ujmowania zawodoznawstwa jest bardzo bliski wielu autorom (A. Bańka, S. Szajek, W. Rachalska), z punktu widzenia poradnictwa zawodowego, gdzie określane jest ono jako źródło informacji zawodowej, która jest podstawą racjonalnego wyboru zawodu i planowania kariery zawodowej¹⁴.

Zawodoznawstwo ujmowane w znaczeniu wąskim (rozumiane jako obszar wiedzy obejmujący podstawowe wiadomości o zawodach i przygotowaniu do ich wykonywania) może stanowić podstawę do teoretycznych rozważań nad kategorią pojęciową, jaką jest działalność zawodoznawcza, która bywa dość różnorodnie określona w literaturze przedmiotu i choć stosunkowo często używana przez autorów różnych opracowań nie doczekała się jednak jednoznacznego zdefiniowania.

Wiedza o zawodach oraz o przygotowaniu do ich wykonywania wykorzystywana jest do działań, których charakter pozwala określić je mianem działalności zawodoznawczej. Głównym celem tak pojmowanej działalności jest wyposażanie jednostki już od najmłodszych lat w wiedzę zawodoznawczą, która powinna w znacznym stopniu pomóc w świadomym i dojrzałym wyborze przyszłego zawodu, a także drogi do jego zdobycia. Działalność ta stanowi długotrwały, pedagogicznie ukierunkowany proces, którego uczestnikami są zarówno rodzice, nauczyciele, rówieśnicy, doradcy zawodu, jak i sami zainteresowani wyborem przyszłego zawodu młodzi ludzie.

Rodzaj oddziaływania pedagogicznego w okresie przedszkolnym i szkolnym, poprzedzający systematyczne kształcenie prozawodowe i zawodowe, w którym chodzi głównie o zbliżanie dzieci i młodzieży do pracy, kształtowania wiedzy o pracy oraz pozytywnego do niej stosunku, jak również o zbliżanie do świata techniki, określany jest mianem wychowania i kształcenia przedzawodowego¹⁵. Stąd też można przyjąć, że działalność zawodoznawczą będą stanowiły wszelkie działania wchodzące w skład szeroko pojętego wychowania i kształcenia prze-

¹³ S. Szajek, *System orientacji...*, dz. cyt., s. 41.

¹⁴ K. Lelińska, *Zawodoznawstwo...*, dz. cyt., s. 12.

¹⁵ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki...*, dz. cyt., s. 126-127.

dzawodowego, a w szczególności te, które stanowią jednocześnie podstawowe i ogólne zadania, a zarazem główne problemy edukacji przedzawodowej. Należą do nich: wychowanie przez pracę, kształcenie ogólnotechniczne, a także preorientacja, orientacja szkolna i zawodowa oraz poradnictwo zawodowe. Działania te realizowane są w takich środowiskach, jak: dom rodzinny, przedszkole, szkoła ogólnokształcąca (szkoła podstawowa, gimnazjum i liceum) oraz organizacje młodzieżowe. W związku z reformą systemu oświatowego w Polsce nowego znaczenia nabrało pojęcie kształcenia prozawodowego, realizowanego głównie w nowym typie szkoły średniej, określanego jako celowo zorganizowany proces edukacyjny, zakładający przygotowanie ogólnozawodowe w powiązaniu z wybranym układem zawodów i specjalności, stanowiący etap wstępny w dążeniu do kwalifikacji i kompetencji zawodowych¹⁶. Dlatego też uznać można, że w pewnym stopniu działania realizowane poprzez kształcenie prozawodowe, które stanowi pośrednią sytuację edukacyjną pomiędzy kształceniem przedzawodowym a kształceniem zawodowym, określić można również mianem działalności zawodoznawczej.

Różnorodność oraz zasięg terenów, na których realizowana jest działalność zawodoznawcza, jak również jej interakcyjność ukazują, że proces ten realizowany jest niemalże w każdym okresie życia człowieka. Dlatego można mówić o działalności zawodoznawczej:

- w środowisku rodzinnym, gdzie kształtują się pierwsze zainteresowania pracą zawodową, realizowanej poprzez wychowanie przez pracę oraz preorientację i orientację zawodową;
- w przedszkolu, również realizowanej poprzez wychowanie przez pracę, jak i preorientację oraz orientację zawodową;
- w szkole ogólnokształcącej (podstawowej, gimnazjalnej i licealnej), dzielącej się na okres wczesnoszkolny i nauczania systematycznego, gdzie główną rolę odgrywa preorientacja, orientacja szkolna i zawodowa oraz poradnictwo zawodowe, a także wychowanie przez pracę i kształcenie ogólnotechniczne oraz kształcenie prozawodowe (szczególnie w nowym typie szkoły średniej);
- w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, do których zalicza się przede wszystkim domy dziecka, internaty i świetlice, na terenie których realizowane jest głównie wychowanie przez pracę, jak i orientacja i poradnictwo zawodowe;
- w poradniach psychologiczno-pedagogicznych, realizowanej głównie poprzez orientację i poradnictwo zawodowe;
- w przychodniach medycyny szkolnej, gdzie określa się przydatność zawodową kandydata ze względu na jego warunki psychofizyczne, fizjologiczne i zdrowotne, realizowanej przede wszystkim poprzez orientację i poradnictwo zawodowe;

¹⁶ Tamże, s. 185.

- w organizacjach młodzieżowych (głównie w ZHP), której głównym przejawem jest wychowanie przez pracę, jak również orientacja i poradnictwo zawodowe;
- w okresie kształcenia zawodowego, a także w okresie studiów wyższych, realizowanej głównie poprzez wychowanie przez pracę, kształcenie ogólnotechniczne (przede wszystkim w nietechnicznych szkołach zawodowych na przedmiotach ogólnotechnicznych oraz w odpowiednich kołach zainteresowań), a także poprzez orientację i poradnictwo zawodowe;
- w okresie aktywności zawodowej człowieka, gdzie orientacja i poradnictwo zawodowe, a w szczególności doradztwo zawodowe, reorientacja zawodowa i selekcja zawodowa stanowią główne jej przejawy.

Powyższe zestawienie wskazuje, że działalności zawodoznawczej nie można ograniczać jedynie do okresu kształcenia przedzawodowego i prozawodowego, gdyż jest to proces działaniowy, który przejawia się w różnych okresach rozwoju zawodowego człowieka. Jednakże największe znaczenie proces ten ma właśnie w okresie wychowania i kształcenia przedzawodowego, bowiem podstawowa rola celowo organizowanej działalności zawodoznawczej przypada szkole gimnazjalnej.

Generalnie rzecz ujmując, działalność zawodoznawczą można uznać jako pojęcie, dla którego zawodoznawstwo jest teoretyczną podstawą do rozważań, zaś o jego praktycznym wymiarze decydują działania wchodzące w zakres obszaru kształcenia przedzawodowego, a także w pewnym stopniu kształcenia prozawodowego. Dlatego też działalność ta stanowi o wiele szerszy aspekt do rozważań nad prawidłowym przygotowaniem do wyboru zawodu niż powszechnie stosowana orientacja i poradnictwo zawodowe.

Niezwykle ważne znaczenie dla obszaru problemowego, jakim jest zawodoznawstwo mają badania zawodoznawcze, których specyfika, charakter i zakres w sposób istotny określa jakość tego obszaru.

Zawodoznawstwo, z racji swojej specyfiki, stanowi nowy zakres badań o coraz bardziej rosnącym znaczeniu przede wszystkim praktycznym, ale także dotyczącym wielu problemów teoretycznych, wymagających badań interdyscyplinarnych. Wynika to stąd, że działania związane z badaniami zawodu i pracy zawodowej zawierają elementy takich nauk, jak: socjologia pracy, psychologia pracy, pedagogika pracy, jak również nauki ekonomiczne i przyrodnicze¹⁷.

Z socjologią pracy wiąże zawodoznawstwo głównie zagadnienia definicji zawodu i pracy zawodowej. Psychologia pracy stanowi punkt odniesienia przy badaniu czynności roboczych na stanowiskach pracy. Zauważa się również ścisły związek z naukami ekonomicznymi i życiem gospodarczym kraju przy rozstrzy-

¹⁷ E. Podoska-Filipowicz, *Podstawy zawodoznawstwa, orientacji i poradnictwa zawodowego*, Bydgoszcz 1996, s. 7.

ganiu wielu zagadnień z zakresu zawodoznawstwa. Najbardziej jednak widoczny jest związek zawodoznawstwa z pedagogiką pracy. Wiedza o zawodach, uzyskana w wyniku odpowiednich badań i analiz, stanowi podstawę do określania umiejętności i wiadomości charakterystycznych dla każdego zawodu i specjalności, co z kolei jest konieczne przy ustalaniu treści kształcenia i doskonalenia zawodowego, jak również w działalności związanej z orientacją zawodową, poradnictwem i doradztwem zawodowym. Wiedza ta również służy do konstruowania charakterystyk kwalifikacji i taryfikatorów kwalifikacyjnych występujących w kształceniu zawodowym, poradnictwie zawodowym i poszczególnych działach gospodarki narodowej. Jest ona również istotna w formułowaniu różnego rodzaju informacji zawodowej kierowanej do dzieci, młodzieży i osób dorosłych.

Pomimo licznych związków zawodoznawstwa z pedagogiką pracy nie można traktować tej dziedziny wiedzy jako jeszcze jednego jej obszaru problemowego. Zawodoznawstwo jest w Polsce dziedziną wiedzy dopiero rozwijającą się i trudno jest niekiedy dostrzec jej wyraźną odrębność, ale ma ono charakter interdyscyplinarny, stąd sądzić należy, że jego specyfika wyodrębni się stopniowo w miarę dalszego rozwoju.

Dział wiedzy zawodoznawczej, który zawiera założenia teoretyczne, procedurę, opis metod i technik badawczych, propozycję kryteriów i narzędzi empirycznych stanowi metodologia badań zawodoznawczych.

Zdaniem T.W. Nowackiego, celem badań zawodoznawczych jest „rozpoznanie dokładne zawodów, opracowanie obrazów poszczególnych zawodów z wielostronnych stanowisk: ekonomiczno-gospodarczego, pedagogicznego, psychologicznego, socjologicznego. Należy do tego ukazanie miejsca danego zawodu w ramach procesu produkcyjnego czy też szerszej społecznej podziału pracy – są przecież zawody, [...] które nie są zawodami związanymi bezpośrednio z produkcją dóbr materialnych. Główną treść opisu zawodu stanowi dokładne wyszczególnienie zadań, jakie wykonuje dany pracownik, a w związku z tym opisanie jego czynności, sprzętów, urządzeń, narzędzi, maszyn, którymi się posługuje, umiejętności i wiedzy, które powinien posiadać, a w konsekwencji określenie poziomu przygotowania ogólnego i zawodowego”¹⁸.

Metodologia badań zawodoznawczych to dział wiedzy, który ciągle jeszcze się rozwija, gdyż niewiele jest jeszcze badań, które można zaliczyć do zawodoznawczych.

Badania zawodoznawcze w Polsce stanowią głównie badania nad poradnictwem zawodowym. Zostały one podjęte z chwilą powstania instytucji poradniczych, na początku XX wieku. Badania takie prowadzone są nadal, a ich cele zasadniczo się nie zmieniły. Niemniej jednak toczą się spory co do liczby i pojemności para-

¹⁸ T.W. Nowacki, *Zagadnienia poradnictwa...*, dz. cyt., s. 39.

dygmatów naukowych wyłonionych w naukach społecznych. Ogólny podział na paradygmat pozytywistyczny i paradygmat humanistyczny, wyrażający się m.in. podziałem na badania ilościowe i badania jakościowe, obecnie nie satysfakcjonuje badaczy. Stąd bowiem podział w badaniach nad poradnictwem zawodowym na te, które skoncentrowały się na osobach poszukujących pomocy i te, które punktem swoich zainteresowań uczyniły rzeczywistość społeczno-ekonomiczną i odnotowanie, iż różnie postrzegane są w nich relacje człowiek-świat i różne znajduje się odpowiedzi na pytanie o rolę człowieka w świecie pracy – również nie może być zadowalający¹⁹.

W Polsce niewiele jest jeszcze badań, które można zaliczyć do zawodoznawczych. Należą do nich badania przeprowadzone przez K. Korabiowską-Nowacką oraz W. Rachalską. Prace K. Korabiowskiej-Nowackiej dotyczą badania zadań zawodowych i przydatności zawodowej²⁰, a W. Rachalskiej schematu analizy zawodu pod kątem wymagań charakterystyki kwalifikacji²¹. W latach 1975-80 według tego schematu prowadzone były badania przez Instytut Kształcenia Zawodowego. Z kolei w latach dziewięćdziesiątych prowadzono badania w Instytucie Technologii Eksploatacji w Radomiu, które dotyczyły analizy zawodów i kwalifikacji zawodowych oraz kształcenia szerokoprofilowego w niektórych zawodach.

Pod koniec lat dziewięćdziesiątych podjęto w Polsce prace badawcze nad standardami kwalifikacji zawodowych, które stanowią złożoną strukturę hierarchiczną, zawierającą określone relacje między wymaganiami kwalifikacyjnymi w układzie umiejętności, wiedzy i cech psychofizycznych, rodzajem kwalifikacji i poziomami kwalifikacji zawodowych²².

Należy dodać, że opracowane standardy rynkowe kwalifikacji zawodowych stanowią punkt wyjścia w procesie tworzenia standardów kwalifikacji szkolnych²³.

Generalnie uznaje się, że analiza zawodu powinna być przeprowadzona w kategoriach:

¹⁹ A. Kargulowa, *Kierunki badań nad poradnictwem zawodowym*, [w:] *Podejmowanie decyzji zawodowych przez młodzież i osoby dorosłe w nowej rzeczywistości społeczno-politycznej*, pod red. B. Wojtasik, Wrocław 2001, s. 13.

²⁰ K. Korabiowska-Nowacka, *Procedura badań przydatności do pracy absolwentów szkół zawodowych*, Ossolineum, Wrocław 1974; taż: *Metodyka badania zadań zawodowych*, [w:] *Metodologia pedagogiki pracy*, pod red. T.W. Nowackiego, Warszawa 1978.

²¹ W. Rachalska, *Charakterystyki zawodowe – niektóre problemy metodologiczne*, [w:] *Szkola – Zawód – Praca. Ogólnopolskie Seminarium Pedagogiki Pracy*, Kalisz 1980; taż, *Elementy badań zawodoznawczych*, „Pedagogika Pracy” 1982, nr 8.

²² S.M. Kwiatkowski, *Standardy kwalifikacji zawodowych: rynkowe i szkolne*, [w:] *Szkola a rynek pracy*, pod red. A. Bogaja, S.M. Kwiatkowskiego, Warszawa 2006, s. 39.

²³ E. Podoska-Filipowicz, *Zarys zawodoznawstwa, orientacji i poradnictwa zawodowego*, Częstochowa 2008, s. 36.

- psychologicznych – analiza zadań i czynności zawodowych, wymagań psychofizycznych, cech osobowościowych;
- dydaktycznych – analiza wiadomości, umiejętności i sprawności zawodowych;
- socjologicznych – analiza dominującego systemu współdziałania w pracy zawodowej²⁴.

Na gruncie pedagogiki pracy za szczególnie ważną uznaje się umiejętnościamiową stronę badania zawodu, która najczęściej poprzedzona bywa analizą zadań i czynności istotnych dla danego zawodu, jak i warunków jego wykonywania. W tym przypadku najczęściej wykorzystuje się dorobek psychologii pracy w zakresie badania czynności roboczych na stanowisku pracy, a jako podstawowe metody badania zawodu wymienia się następujące:

- analizę dokumentacji – dotyczącą zawodów i stanowisk pracy, jak również wytworów samej pracy;
- metodę obserwacji – stanowiącą podstawę uzyskiwania informacji o badanym procesie pracy i jego przebiegu;
- metodę badania opinii (o charakterze pomocniczym) – pozwalającą na zdobywanie od pracowników informacji na temat przebiegu pracy²⁵.

W związku z tym w ostatnich latach Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej usiłowało nadrobić zaległości w zakresie zawodoznawstwa, starając się wypełnić lukę powstałą w wyniku czterdziestoletniej izolacji nauki polskiej w tej dziedzinie. Przyjęto rozwiniętą w 1974 roku w Stanach Zjednoczonych metodykę pomiaru uzdolnień i zainteresowań opartą na GATB (*General Aptitude Test Battery*), której nazwa polska brzmi Bateria Testów Uzdolnień Zawodowych (BTUO)²⁶. Urzędy Pracy zostały wyposażone w zbiory informacji, a wśród nich „Klasyfikację Zawodów i Specjalności” opracowaną przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych. Ponadto Ministerstwo przygotowało materiały dla poradnictwa zawodowego, a w całym kraju Centra Informacji i Planowania Kariery Zawodowej rozporządzają różnymi materiałami zawodoznawczymi i poradniczymi.

Należy dodać, że Instytut Pracy i Spraw Socjalnych jest główną placówką naukowo-badawczą w Polsce podejmującą problemy pracy i polityki społecznej w sposób interdyscyplinarny. Kierunki prac badawczych są dostosowane do bieżących potrzeb polityki społeczno-gospodarczej kraju. Nasze badania w wielu dziedzinach są prekursorskie. Pośród obszarów badawczych IPiSS wymienić można m.in.: analizy rynku pracy oraz efektywności instrumentów polityki społecznej i polityki rynku pracy, prognozę popytu i podaży na pracę w Polsce do

²⁴ S.M. Kwiatkowski, *Standardy kwalifikacji zawodowych...*, dz. cyt., s. 105.

²⁵ Por. M. Lisiński, Z. Martyniak, A. Potocki, *Badanie pracy*, Warszawa 1979, s. 4, [w:] E. Podońska-Filipowicz, *Zarys zawodoznawstwa...*, dz. cyt., s. 37.

²⁶ T.W. Nowacki, *Zawodoznawstwo*, Radom 1999, s. 219.

2010 roku, badania dotyczące procesów zarządzania zasobami ludzkimi, systemów motywacyjnych, skutków integracji Polski z Unią Europejską w sferze rynku pracy i polityki społecznej²⁷.

Reasumując powyższe rozważania, można stwierdzić, że stan badań zawodnawczych w Polsce prezentuje się w zasadzie mało korzystnie. Niestety niewiele jest jeszcze w chwili obecnej badań, które można do nich zaliczyć. Wysoka ranga problematyki związanej z wyborem zawodu i funkcjonowania człowieka w pracy zawodowej stanowi postulat dla nadrobienia zaległości w zakresie zawodnawstwa oraz zintensyfikowania działań w tym kierunku.

Tak więc potrzeba zajęcia się problemem badania pracy dostosowanym do współczesnych realiów i teorii stanowi aspekt niezwykle ważny dla rozwoju obszaru problemowego, jakim jest zawodnawstwo. Zwłaszcza w kontekście nowego spojrzenia na pracę, które „sytuuje człowieka w centrum wszelkiej działalności, czyniąc go odpowiedzialnym za decyzje, zachowania, wybory, a przez to, nadając pracy upodmiotowiony charakter”²⁸.

²⁷ <http://www.ipiss.com.pl/>- 10.05.2010

²⁸ B. Baraniak, *Metody badania pracy*, Warszawa 2009, s. 10.